

Милица Илић*

Институт за европске студије, Београд

ИНКРИМИНАЦИЈА ЕКОЦИДА У ПРАВУ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

Сажетак

Транснационална природа еколошких кривичних дела претпоставља ангажовање законодавних, управних и правосудних органа, како на националном, тако и на међународном нивоу, у сврху усвајања једног координисаног приступа њиховом санкционисању. У том погледу, Европски парламент је усвојио Директиву о заштити животне средине кроз кривично право (познату и под називом Нова Директива о еколошким кривичним делима), која између осталог, предвиђа унапређење правног оквира за борбу против квалификованих еколошких кривичних дела, „која се могу упоредити са екоцидом”. Нова Директива има за циљ да прошири оквире права заштите животне средине у материјалном смислу и да осигура строже и ефикасније санкције за кршење права животне средине. Без одговарајуће дефиниције, Директива посредно наводи појам екоцида и тиме ефективно инкриминише овај квалификовани облик кривичног дела. Новим правним решењем се подстиче сарадња на националном и међународном нивоу, укључујући кооперацију између држава чланица и држава изван простора Уније, будући да кривична дела против животне средине често не познају државне границе. Државе чланице су обавезне да у одговарајућем року имплементирају циљеве

* Имејл адреса: milica.ilic@ies.rs; ORCID: 0009-0001-9246-3488.

Директиве у своја национална законодавства. У раду се настоји осветлити појам екоцида као кривичног дела од међународног значаја и домети Директиве у погледу санкционисања кривичних дела против животне средине. У контексту наведених новина у законодавству ЕУ, у раду се разматра и релевантно поглавље преговарачког процеса приступању Србије ЕУ, који се односи на екологију и право заштите животне средине. Напошетку, поставља се и питање утицаја Директиве на законодавство Србије, путем њене евентуалне имплементације у домаће право.

Кључне речи: *Европско законодавство, Директива о еколошким кривичним делима, Екоцид, Зелена криминологија, Преговори о приступању Републике Србије ЕУ.*

УВОД

Глобална свеprisутност еколошких криза и катастрофа, све већи број еколошких миграната, угроженост здравља и живота људи, довеле су до појаве тзв. зелене криминологије. Зелена криминологија је грана криминологије која се бави истраживањем кривичних дела, која наносе штету животної средини и нарушавају екосистеме, људски живот, животињске и биљне врсте. Развој ове дисциплине укључује различите приступе, од правних студија које истражују могућност увођења кривичних одговорности за екоцид, до социолошких анализа утицаја економских активности на животну средину.

Кривична одговорност за дела против животне средине, постала је константа у националним правним системима. Међутим, овај концепт и даље тешко налази своје место у међународном праву. У међународном кривичном праву, тешка дела против животне средине, наишла су на одговор међународне заједнице кроз бићератних и других злочина против међународног права, али не и као појединачни еколошки злочин – екоцид (Gillet 2017, 225).

Стога, у раду настојимо да разјаснимо основне поставке кривичноправне заштите животне средине, појам и правни оквир злочина екоцида и домете европског законодавства у погледу санкционисања таквих кривичних дела. У контексту недавних

новина у законодавству ЕУ, разматрамо и релевантно поглавље преговарачког процеса приступању Србије ЕУ, који се односи на заштиту животне средине и утицај ревидираног европског еколошког законодавства на домаће право.

ЕВОЛУЦИЈА ПРАВА ЗАШТИТЕ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

Развој права заштите животне средине Европске уније и формулисање европских еколошких стандарда, настао је као последица индустријског и техничког напретка човечанства. Право ЕУ у области заштите животне средине, директна је последица утицаја бројних међународних правних инструмената, усвојених под окриљем Уједињених нација. Почевши од Стокхолмске декларације, Рио конвенције, па све до Еспо (1991) и Архуске конвенције, успостављају се темељи права заштите животне средине на међународном нивоу.

Стокхолмска декларација први пут уводи појам права на здраву животну средину као фундаментално људско право, у категорији права на слободу и једнакост. Тако устројено право, дефинише се као „право на одговарајуће услове за живот у окружењу таквог квалитета који омогућавају достојанствен живот и благостање” (Stockholm Declaration, Принцип 1). Нормирање новог људског права у почетку је било програмске природе, будући да Декларација није садржала процесна правила судских или управних поступака путем којих би се дефинисано право могло остваривати. Процесне слабости Стокхолмске декларације, нешто касније надоместиће принципи Рио декларације (1992).

Стокхолмска декларација, усвојена је, између осталог, да би пружила одговор на питање одговорности државе за штету на животној средини друге државе. Потврђујући чувене одлуке арбитражних панела у случајевима прекограничне штете *Trail Smelter Case* и *Lake Lanoux Arbitration*, Декларација ограничава суверена права држава чланица и уводи забрану проузроковања штете на територији других држава, на сопственој територији, као и отвореном мору или областима под посебном управом (Stockholm Declaration, Принцип 21).

Нову фазу у развоју права заштите животне средине, означило је усвајање Рио декларације о животnoj средини и развоју (1992).¹ Првим принципом Рио декларације, одређују се људска бића као носиоци одговорности за бригу о постизању одрживог развоја (*Rio Declaration*, Принцип 1). Дефинише се и одговорност државе за кумулативне ефекте загађења (Принцип 7; 16).

Агендом 21, оснажује се улога јавности у заштити животне средине. У склопу Акционог плана, Генерална скупштина УН, усвојила и Агенду одрживог развоја од 2015. до 2030. године, која се састоји од 17 циљева одрживог развоја, базираних на четири стуба одрживог развоја (United Nations General Assembly [UNGA] A/RES/70/1). Агенда 2030 примењена је у праву ЕУ кроз Европски зелени договор. Европски зелени договор садржи смернице које ће омогућити да Европа постане први климатски неутрални континент до 2050. године. Изданак Европског зеленог договора јесте и Европска агенда за Западни Балкан, која укључује и Републику Србију. Агенда представља регионални одговор и део Економског и инвестиционог плана за Западни Балкан, који је развијен како би земље региона постале еколошки одрживије и прилагодили своје економије стандардима Европске уније.

Еспо конвенција (Конвенција о процени утицаја на животну средину у прекограничном контексту 1991) има за циљ да обавезе државе на процену потенцијалних еколошких утицаја инвестиционих и других пројеката пре извођења, посебно ако би могли негативно утицати на животну средину других држава. Државе потписнице су се обавезале да обавесте и консултују друге државе, уколико пројекти на сопственој територији могу имати прекограничне ефекте на животну средину (*Espoo Convention* чл. 1. ст. 1, тч. 1 и 2). Еспо конвенцијом је предвиђено и да држава сноси одговорност за прекограничну еколошку штету проузроковану активностима под њеном јурисдикцијом. Међутим, сама конвенција не предвиђа санкције или директну накнаду штете, већ се више ослања на превентивне мере и сарадњу међу државама.²

¹ Том приликом су усвојена три системска инструмента: Декларација о животnoj средини и развоју (Рио декларација), Оквирна конвенција УН о климатским променама и Конвенција о биолошкој разноврсности и Агенди 21.

² У погледу одговорности државе за прекограничну штету, Међународни суд правде је више пута расправљао о кршењу међународног права у овој области. Најпознатији случајеви јесу *Pulp Mills on the River Uruguay* (Аргентина против Уругваја 2010). *Case Concerning Certain Activities Carried Out by Nicaragua in the Border Area* (Костарика против Никарагве 2015).

Архуском конвенцијом о доступности информација, учешћу јавности у доношењу одлука и праву на праведну заштиту у питањима животне средине (1998), допуњује се и разрађује концепт људског прва на животну средину.³ Објекти који се штите људским правима су одређене вредности, попут људског достојанства, живота или приватности. Архуска конвенција је овим вредностима додала нову – адекватно окружење за људско здравље и добробит (Etinski 2013, 83).

Наведени универзални инструменти заштите права на животну средину, као и бројни други документи, допринели су развоју међународног еколошког права, подизању свести о неопходности адекватне заштите и поставили су темеље савременом поимању ове области. Најновије тенденције, крећу се у правцу кривичноправне заштите.

КРИВИЧНА ДЕЛА ПРОТИВ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ У ЕВРОПСКОМ ПРАВУ

Изворно предвиђени правни оквир Европске уније није обухватао кривичну надлежност, остављајући кривична дела и санкције у искључивој надлежности држава чланица. Међутим, с развојем европског законодавства у другим областима, постало је јасно да без система заједничког санкционисања, законодавство остаје „мртво слово на папиру”.

Прва интенција кривичноправне заштите животне средине, родила се под окриљем Савета Европе у облику Конвенције о кривичноправној заштити животне средине, 1998 (*Convention on the Protection of the Environment through Criminal Law, ETS No. 172*). Кривичноправна одговорност, предвиђена овом Конвенцијом није успостављена, будући да никада није ступила на снагу, јер ју је ратификовала само једна држава Савета Европе. Касније, Конвенција је послужила као основ конституисања кривичноправне заштите животне средине у оквиру ЕУ, кроз Директиву 2008/99/ЕЗ о кривичноправној заштити животне средине (*European Union, Directive 2008/99/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on the Protection of the Environment through Criminal*

³ Њена важност лежи у томе што успоставља правни оквир који повезује људска права и животну средину, ојачавајући улогу јавности у заштити животне средине и осигуравајући права на информације, учешће у одлучивању и приступ правди у еколошким питањима, што чини три стуба Архуске конвенције (*Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters* 1998. чл. 4).

Law). Директиве ЕУ, као вид хоризонталног законодавства, уводе минималне стандарде у областима које уређују и не претендују на дословну примену у државама чланицама.

Под окриљем Савета Европе, били су учињени и знатни напори ка кодификацији и грађанскоправне одговорности за штету услед активности опасних по животну средину (Council of Europe 1993). Међутим, никада није ступила на снагу, јер ниједна држава чланица Савета Европе која је потписала Конвенцију, није исту ратификовала.

У европском законодавном простору, основни, минимални кривични стандарди у овој области, постављени су Директивом 2008/99/ЕЗ о кривичноправној заштити животне средине. Директивом из 2008. године, инкримисани су поједине активности усмерене ка нарушавању екосистема. Предвиђене кажњиве активности су наведене у члану 3. Директиве и тичу се: испуштања, емисије или било каквог другог испуштања опасних супстанци у ваздух, тло или воду; сакупљања, превоза, прикупљања или одлагања опасног отпада; отпреме значајне количине отпада; управљања индустријским постројењем у којем се одвијају опасне делатности или у којем су похрањене опасне супстанце (нпр. фабрике у којима се производе боје или хемикалије); производње, прераде, похране, употребе, превоза, увоза, извоза или одлагања нуклеарног материјала и опасних радиоактивних супстанци; убијања и поседовања значајних количина заштићених животињских и биљних врста или трговине њима; оштећивања заштићених станишта; производње, трговине или коришћења супстанци које оштећују озонски омотач (нпр. хемикалије у апаратима за гашење пожара или растварачи за чишћење) (Directive 2008/99/EC, art. 3).

Обавеза држава чланица је да осигурају да незаконита понашања из члана 3. буду санкционисана делотворно и пропорционално тежини учињеног дела, а санкција мора имати одвраћајуће дејство (Directive 2008/99/EC, art. 5). Кажњиво је основно дело, подстрекавање на извршење, помагање у извршењу и саучесништво. Такође, у оквиру својих националних законодавстава државе морају предвидети одговорност физичких и правних лица. Од држава чланица се захтева прописивање ефективне, пропорционалне и одвраћајуће санкције. Одговорност правних лица не искључује утврђивање индивидуалне кривичне одговорности учинилаца, подстрекача или саучесника у кривичним делима из Директиве.

НОВА ДИРЕКТИВА О КРИВИЧНИМ ДЕЛИМА ПРОТИВ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ – УВОЂЕЊЕ ЕКОЦИДА У *ACQUIS COMMUNAUTAIRE*

Деценију касније, Европска комисија је утврдила да Директива није имала очекивани učinak. У међувремену, веома мали број учинилаца кривичних дела против животне средине је ваљано процесуиран. Штавише, просек изречених санкција на нивоу Уније, окарактерисан је као пренизак, стога недовољно ефикасан и неодвраћајући (Evaluation of Directive 2008/99/EC). Евалуација је показала битне недостатке у спровођењу закона у свим државама чланицама и унутар свих институција јавне власти и судства. Идентификовани су недостаци и у погледу ресурса, специјализованог знања, свести о животној средини, прекограничне сарадње и координације. Утврђено је и да не постоје свеобухватне националне стратегије за борбу против еколошких кривичних дела.

Недостаци примене Директиве из 2008. године, навели су Европску комисију на ревизију еколошког законодавства. Тако, нова Директива ЕУ о еколошким кривичним делима, (*Directive 2024/1203 of the European Parliament and of the Council on the Protection of the Environment through Criminal Law*), представља ревидирано решење и чини значајан корак ка јачању правног оквира и ефикасније заштите животне средине на простору Уније.

Основни допринос нове Директиве огледа се у проширеној дефиницији кривичних дела против животне средине. Обухват кривичних дела, простире се и на нека нова дела, попут: пласирања на тржиште производа који, кршењем обавезујућих захтева, узрокују значајну штету животној средини; озбиљних кршења законодавства ЕУ о хемијским супстанцама, којима је проузрокована велика штета на животној средини или здрављу људи; испуштања загађујућих материја из бродова; неовлашћене трговине дрветом; заобилажења захтева за спровођење процене утицаја на животну средину; неовлашћене производње, промета, употребе или емисија флуорисаних гасова који доводе до ефекта стаклене баште (*Directive 2024/1203, pg. 5*).

Директивом је предвиђен и квалификовани облик кривичног дела. Наиме, „када је извршењем дела неком лицу нанета тешка телесна повреда или је дошло до смрти (...), уколико је кривичним делом проузрокована значајна и неповратна или дуготрајна штета

на целокупном екосистему, упоредива са екоцидом” (Directive 2024/1203, art. 16), то ће представљати квалификаторну околност.

Ревидиране су и пооштрене кривичне санкције за учиниоце кривичних дела против животне средине. Тако су члановима 3. и 4, предвиђене следеће санкције за физичка лица: „Ако еколошки прекршај изазове или би могао изазвати смрт или озбиљну повреду било које особе, казна износи максимално десет година затвора. Прекршаји као што су нелегалне емисије, руковање опасним супстанцама или неправилно одлагање опасног отпада кажњавају се казном затвора од најмање шест година. Други озбиљни еколошки прекршаји, као што су они који се односе на биљни и животињски свет, нелегално сакупљање или забрањене активности, кажњавају се казном затвора до четири године. Додатне санкције могу укључивати новчане казне, обавезу санације животне средине, забрану приступа јавним фондовима, дисквалификацију из јавних функција или одузимање дозвола.”

Правна лица која учествују у овим преступима могу бити „санкционисана новчано, обавезом да надокнаде штету причињену животној средини, искључењем из јавних бенефиција или чак затварањем пословних објеката. Новчане казне изречене компанијама могу достићи до 5% њиховог укупног светског прихода за најозбиљнија кривична дела, или до 3% за друге прекршаје. Додатне санкције укључују привремене или трајне забране пословних активности и забрану приступа јавним фондовима” (Directive 2024/1203, art. 6).

Након ступања на снагу Нове директиве, 20. маја 2024. године, државе чланице Уније обавезне су да имплементирају стандарде и циљеве Директиве у своја национална законодавства. Обавезе држава чланица подразумевају уподобљавање кривичних и других закона одредбама Директиве, што укључује и квалификоване облике. Потом, државе су обавезне да усвоје нови минимални стандард санкција за еколошка кривична дела, унапреде надзор над спровођењем законске заштите животне средине и побољшају међународну сарадњу у борби против еколошких кривичних дела, а све у сврху постизања циљева Европског зеленог договора.

ПОЈАМ ЕКОЦИДА У МЕЂУНАРОДНОМ КРИВИЧНОМ ПРАВУ

Термин „екоцид” потиче од старогрчких речи *oikos*, што значи кућа/дом (данас се користи у различитим контекстима, укључујући екологију и одрживи развој, где се повезује с концептом локалне економије или стаништем), и *cide*, што значи убиство. Реч „екоцид” сковао је Артур Галстон (*Arthur Galston*), биолог, који је позвао међународну заједницу да се удружи против „убиства природе”. Галстонову идеју је развио Ричард Фалк (*Richard A. Falk*) 1973. године предлажући Међународну конвенцију о кривичном делу екоцида (Minkova 2021, 69).⁴

Правни оквир екоцида

Појам екоцида се не може наћи у законодавству ЕУ, нити је његова дефиниција формулисана у јуриспруденцији европских судова. Екоцид не представља законску категорију, већ појам новије теорије, коју је изнедрио цивилни сектор у оквиру својих иницијатива за инкриминацију квалификованих облика кривичних дела против животне средине. Сам назив екоцида имплицира на елементарну сличност са појмом геноцид, несумњиво најтежим кривичним делом у међународном праву, који је дефинисан у Статуту сталног Међународног кривичног суда (Римски статут).⁵

Једна одредба Римског статута инкриминише еколошку штету, у склопу оружане акције. Наиме, члан 8(2)(б)(ив) забрањује намерно покретање напада знајући да ће такав напад проузроковати „широку, дугорочну и озбиљну штету на природној средини” и да ће бити

⁴ Идеја о злочину екоцида потекла је у вези са Вијетнамским ратом. Током рата, Сједињене Државе су користиле хемијске запаљиве оружје, као што је агент Оранж, и систематско обрађивање земље како би очистиле подручје од вегетације и ускратиле заштитни покривач Националном ослободилачком фронту (Minkova 2021, 69).

⁵ Ради упоређивања геноцида и екоцида, и указивања на тежину ових сродних злочина, изложићемо дефиницију геноцида: појам геноцида, дефинисан је у члану 6. Статута Међународног кривичног суда (Римски статут), и подразумева било коју од следећих радњи, извршених с намером да се уништи, у целини или делимично, национална, етничка, расна или верска група. Радње извршења јесу убиства чланова групе, тешко наношење физичког и менталног бола члановима групе, излагање чланова групе условима живота који ће довести до њеног делимичног или потпуног уништења, предузимање мера за спречавање рађања унутар групе и присилно премештање групе. *Mens rea*, односно геноцидна намера, обухвата искључиво директни умишљај управљен ка потпуном уништењу дела групе или групе у целиности и доказује се у сваком конкретном случају.

очигледно прекомерно у односу на предвиђену војну предност. Међутим, ова рестриктивна одредба, односи се искључиво на међународне оружане сукобе (Minkova 2023, 63). Овакво ограничење не иде у прилог ефективної заштити животне средине, будући да до штета великих размера долази најчешће у доба мира. Животна средина је током оружаног сукоба заштићена одредбама еколошког, међународног кривичног и међународног хуманитарног права.⁶

Имајући на уму размере злочина геноцида, као елементи екоцида претпостављају се посебне околности, као што су специфичне радње извршења, неповратна или дугорочна штета великих размера, настала као последица радње извршења, као и постојање *mens rea* – „екоцидне намере.” *Nullum crimen, nulla poena sine lege*, односно начело законитости, као темељ кривичног права, забрањује пресуђивање о стварима које нису предвиђене одговарајућим правним инструментом. Када је реч о Међународном кривичном суду, сва дела која спадају у јурисдикцију суда, побројана су у Римском статуту, који поред геноцида наводи и злочин против човечности, ратни злочин и злочин против мира (агресија).

У досадашњој јуриспруденцији Суда, појавила су се питања кривице за дела против животне средине, а Суд је проналазио начин да заснује надлежност и о њима суди. Тако на пример, Предистражно веће је у предмету против бившег суданског председника Омара Ал-Башира (2010) утврдило да су акти контаминације водених пумпи представљали део геноцидне намере. Радња извршења је квалификована као излагање чланова групе условима живота који су били предузети у циљу физичког уништења делова етничких група Фур, Масалит и Загава (ICC 2010 para. 38). Суд је у овом предмету подвео загађење животне средине под дефиницију геноцида и на тај начин премостио правну празнину у погледу еколошких кривичних дела. Са аспекта законитости, чини се једино могући овакав антропоцентрични приступ Суда, чије се одредбе односе искључиво на штету која је нанета појединцима и људским групама, док је штета на животној средини само инциденталне, колатералне природе и неутужива. Међународни суд правде је у свом Саветодавном мишљењу о легалности претње или употребе нуклеарног оружја (ICJ Reports 1996), указао на значај неантропоцентричног појма штете на животној средини. Суд је навео да је „животна средина свакодневно

⁶ Члан 1(1) Конвенције о модификацији животне средине (ENMOD), чланови 35(3) и 55(1) Додатног протокола I (API) уз Женевске конвенције и члан 8(2)(б)(ив) Римског статута.

угрожена” и потврдио да „животна средина није апстракција, већ представља животни простор, квалитет живота и само здравље људских бића, укључујући и нерођене генерације,” и тако предвидео општу обавезу држава да обезбеде заштиту животне средине, као међународну обавезу (Independent Expert Panel 2021, pg. 6).

Да би се заштитила животна средина као тоталитет, не само у вези са штетом на здрављу и животу људи, потребно је да се законски предвиди такво кривично дело које би за примарни заштитни објект имало животну средину.

Елементи дефиниције екоцида

Доктринарни покушаји дефинисања екоцида, могу се наћи у дефиницији Комисије за међународно право УН из 2010. године. У свом предлогу, Комисија је одредила екоцид као „опсежно слабљење, уништење или губитак екосистема одређене територије, било као резултат људске активности или других узрока, што је довело до значајног смањења могућности за мирољубиво коришћење дате територије” (ILC 2010, 20). Још неколико иницијатива Комисије за међународно право, остале су без дејства. Најзначајнији је предлог да се у Нацрт чланова о одговорности државе за противправни акт (2001) унесе одредба која би успоставила индивидуалну кривичну одговорност за злочин против животне средине (Нука 2022, 12). Предлог није уродио плодом, будући да се Нацрт тиче одговорности држава, а не појединаца. Кривична одговорност је по дефиницији индивидуална.

Јуна 2021. године, независни експертски панел (у даљем тексту: НЕП) под окриљем Фондације *Stop Ecocode*, формулисао је нацрт акта у коме се предлаже дефиниција екоцида (*Stop Ecocide n.d.*). У члану 8тер. нацрта, стоји да се под екоцидом подразумевају „незаконите или безобзирне радње које су учињене са знањем да постоји значајна вероватноћа да ће те радње проузроковати озбиљну и или широко распрострањену или дугорочну штету на животној средини.”

Дефиниција се састоји од неколико елемената. Прво, „безобзирност” означава степен кривице учиниоца, односно, пристајање на штетну последицу која је евидентно непропорционална очекиваној економској користи (*Stop Ecocide 2017*, чл. 8тер. ст. 2). Не мора свака штета на животној средини бити незаконита. Наиме,

у складу са начелом одрживог развоја, животна средина често бива „жртвована” зарад економског прогреса земље. У том циљу, спровођењем инвестиционих пројеката, настаје штета, коју је законодавац предвидео и која мора бити сразмерна очекиваној економској добити. Међутим, уколико је штета непропорционална добити и ако се може предупредити, а то није учињено, говоримо о безобзирном поступању, као једном од елемената дефиниције екоцида. Концепт одрживог развоја у контексту екоцида, чини се, није сасвим сврсисходан. Дугорочна штета на животној средини, која по дефиницији настаје услед кривичног дела екоцида, трајно и ненадокнадиво нарушава „адекватно окружење за добробит људи,” не само тренутних, већ и свих будућих генерација које насељавају један простор.

Друго, „озбиљна штета” означава знатан негативни утицај на екосистем, здравље и живот људи, природне, економске ресурсе или културне споменике (Stop Ecocide 2017, чл. 8ter. ст. 3). Надаље, „широко распрострањена штета” је она штета која превазилази одређен географски простор, било да су у питању државне границе или границе једног екосистема, било да је таквом штетом погођен велики број људи (чл. 8ter. ст. 4). „Дугорочна штета” је неповратна или не може бити отклоњена природним опоравком у разумном временском периоду (чл. 8ter. ст. 5). Најзад, „животна средина” у нацрту дефиниције означава Земљу, њену биосферу, криосферу, литосферу, хидросферу и атмосферу, укључујући и свемир (чл. 8ter. ст. 6).

Кривична одговорност почива на две групе елемената – објективни елементи (*actus reus*), радња чињења, нечињења или пропуштања (Independent Expert Panel n.d., 10), и субјективни елемент (*mens rea* или степен кривице). *Mens rea* из дефиниције екоцида, одудара од геноцидне намере, дефинисане чланом 30. Римског статута.⁷ Уместо директног умишљаја, намере управљене ка извршењу злочина геноцида, у дефиницији НЕП-а проналазимо

⁷ Члан 30. Римског статута Међународног кривичног суда дефинише подразумевани ментални елемент за кривична дела у оквиру Статута. Он гласи: „Осим ако није другачије предвиђено, особа сноси кривичну одговорност и може бити кажњена за злочин у надлежности Суда само ако је радња почињена с намером и знањем. За потребе овог члана: а) Особа има намеру: (i) У односу на радњу, ако жели да изврши ту радњу; (ii) У односу на последицу, ако жели да се та последица догоди или је свесна да ће се та последица догодити у обичном току догађаја. б) ‘Знање’ означава свесност да постоје околности или да ће последица наступити у обичном току догађаја. Реч ‘зна’ и њени изведени облици тумаче се у складу с овом дефиницијом.”

евентуални умишљај (*dolus eventualis*), као знатно нижи праг потребне кривице. НЕП је оценио да је подразумевана *mens rea* према члану 30. сувише уска и да не би обухватила предузимање аката са знањем да постоји „значајна вероватноћа да ће те радње проузроковати озбиљну и или широко распрострањену или дугорочну штету на животној средини.” Стога се Панел определио за *dolus eventualis*, што подразумева свест о вероватноћи тешке и/или дугорочне штете и пристајање на њу (11).

Одређење екоцида које је предложио НЕП проширује опсег инкриминације из члана 8. Римског статута и на кривична дела против животне средине учињена у мирнодопском периоду. Стога, Фондација је стала иза иницијативе за измену Римског статута, предлажући увођење петог злочина међународног права – екоцида (Stop Ecocide 2021). Упркос ранијим напорима да се злочин против животне средине инкриминише, поменута иницијатива је наишла на одобравање цивилног сектора широм света, као и отворену подршку појединих држава (Minkova 2021, 64).

КРИВИЧНА ДЕЛА ПРОТИВ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ У ПРАВУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ И УСКЛАЂЕНОСТ СА ПРАВОМ ЕУ

Усаглашавање домаћег законодавства о заштити животне средине са европским стандардима започело је подношењем захтева за чланство у Европској унији, у децембру 2009. године. Две године касније, Европски парламент је ратификовао Споразум о стабилизацији и придруживању Републике Србије Унији.

Први документ који процењује ниво усаглашености домаћег права са правним системом ЕУ (*acquis communautaire*) јесте Национална стратегија за апроксимацију у области животне средине (*National Strategy for Environmental Approximation*) усвојена 2011. године. Циљ Националне стратегије је да дефинише кораке, приоритете и рокове за увођење и примену европских стандарда у домаће еколошко право. Стратегија предвиђа редовно праћење и извештавање о напретку у процесу усаглашавања, као и сарадњу са међународним организацијама и фондовима који подржавају еколошке пројекте и реформе у овој области.

Тренутно најважнији документ за Републику Србију у области заштите животне средине јесте Зелена агенда за Западни Балкан, из

2020. године. У Зеленој агенди се истичу области у којима је неопходно унапредити еколошку политику и законодавство, узимајући у обзир специфичности и потребе региона ради остваривања циљева предвиђених Европским зеленим договором (Дреновак-Ивановић 2021, 120). Напредак Србије у оквиру кластера 4 (Зелена агенда и одржива повезаност) у преговорима о приступању Европској унији, предмет је оцене Европске комисије у најновијем извештају из 2023.⁸ Кластер 4 обухвата четири поглавља: 14 (Политика транспорта), 15 (Енергија), 21 (Трансевропске мреже) и 27 (Животна средина и климатске промене), у којима је примећен напредак Србије, уз поједине нерешене изазове. Кластер и сва припадајућа поглавља су отворена у децембру 2021. године, након што је Србија испунила преостале захтеве, који су се тicali акционог плана о залихама нафте и акционог плана о одвајању гаса. Овај кластер је основ Зелене агенде за Западни Балкан и у чврстој је вези са Програмом економских реформи Србије и Економским и инвестиционим планом Комисије (European Commission 2023, 126). Имплементација нове Директиве захтевала би измене одговарајућих закона и других аката у овој области, међу којима и измену Кривичног законика (КЗ), главе 24 – кривична дела против животне средине.

Република Србија одавно у свом законодавству препознаје животну средину као заштићену вредност. Домаће право инкриминише еколошка кривична дела још 1977. године (Lazić et al. 2021, 475), али тек изменама КЗ, 2005. године долази до обједињавања, кодификовања ових кривичних дела, кроз Кривични законик Републике Србије. Иако је Директива 2008/99/ЕС о заштити животне

⁸ У Извештају је констатован напредак Србије, посебно у области трансевропских мрежа, где је Србија унапредила своју инфраструктуру, гасни интерконектор Србија–Бугарска итд. У оквиру борбе против негативних последица климатских промена, Србија је усвајањем Стратегије развоја с ниским емисијама угљен-диоксида 2023–2030, на путу остваривања циљева Зелене агенде за Западни Балкан. У наредном периоду, Србија је позвана да своје ресурсе усредсреди на следеће области: побољшавање приоритизације инвестиција, планирање и управљање у свим областима; наставак реформе железнице и побољшање стратешког транспортног оквира у складу са стратегијама одрживе и паметне мобилности ЕУ и Западног Балкана. Комисија предлаже и хитну имплементацију акционог плана о одвајању гаса и даљу диверзификацију гасних рута и испорука, како би се смањила енергетска зависност од Русије; усвајање националног енергетског и климатског плана у складу са циљем Европске зелене агенде о нултим емисијама до 2050. године и појачавање напора на спровођењу и примени законодавства о животној средини и клими, посебно у области процене утицаја на животну средину, управљања отпадом, квалитета ваздуха и воде, прекограничне сарадње и спровођења закона од стране државних органа (European Commission 2023, 126.).

средине кроз кривично право усвојена три године након реформе Кривичног законика Републике Србије, нема већих неусклађености националног законодавства са захтевима члана 3. Директиве (Ćemalović 2016, 900).

Закон предвиђа кривичноправну заштиту животне средине, од члана 260. до 277. Кривична дела која су побројана, односе се на: Загађење животне средине (260), Непредузимање мера заштите животне средине (261), Противправну изградњу и стављање у погон објеката и постројења која загађују животну средину (262), Оштећење објеката за заштиту животне средине (263), Оштећење животне средине (264), Уништење, оштећење и изношење у иностранство и уношење у Србију заштићеног природног добра (265), Уношења опасних материја у Србију и недозвољено прерађивање, одлагање и складиштење опасних материја (266), Недозвољену изградњу нуклеарних постројења (267), Повреду права на информисање о стању животне средине (268), Пустошење шума (274) итд. (Кривични законик). Међутим, најважнији део српског кривичног законодавства који је остао неусклађен са одредбама Директиве 2008/99/ЕС односи се на одговорност правних лица (Ćemalović 2016, 900).

ЗАКЉУЧАК

Истраживање о инкриминацији екоцида имало је за циљ да анализира релевантне одредбе Директиве ЕУ и у том контексту објасни теоријске поставке појма екоцид као квалификованог облика кривичног дела против животне средине. Историјским освртом на универзалне инструменте заштите животне средине, покушали смо указати на утицај правних аката донетих под окриљем УН, на еколошко право ЕУ. Појачана расправа о међународним кривичним инструментима, последица је све веће еколошке кризе чији смо сведоци. Иако национални правни системи предвиђају кривичну одговорност за дела против животне средине, на универзалном плану се постојање овог проблема занемарује. А управо међународна кривична одговорност даје потпуне гаранције за поштовање права.

У погледу статуса Републике Србије, као кандидата за чланство у Унији, законодавна власт је обавезна да хармонизује своје прописе са *acquis communautaire*, што укључује директиве које се односе на заштиту животне средине. Хармонизација се одвија путем националних стратегија, акционих планова и других инструмената

усклађивања, који су од стране Европске комисије препознати као позитиван напредак Србије ка приступању Унији. С тим у вези, Нова Директива о еколошким кривичним делима може имати утицај на домаће право, будући да је претходна у потпуности имплементирана у домаће законодавство.

У светлу нових законских оквира које доноси Директива о еколошким кривичним делима, можемо уочити проактивнији приступ ЕУ у борби против тежих облика еколошких кривичних дела, упоредивих са екоцидом. Ова еволуција правног система ЕУ представља не само правну, већ и моралну одговорност према будућим генерацијама; крупне кораке ка остваривању еколошке правде као саставног дела европског идентитета.

РЕФЕРЕНЦЕ

Дреновак-Ивановић, Мирјана. 2021. *Еколошко право*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.

Кривични законик Републике Србије. „Службени гласник РС”, бр. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014.

Ćemalović, Uroš. 2016. “Harmonisation of Serbian National Legal System with European Union Acquis – The Case of Environment.” *Економика пољопривреде* 63 (3): 891–904. DOI: 10.5937/ekoPolj1603891C

Council of Europe [CoE]. ETS No. 150. Convention on Civil Liability for Damage Resulting from Activities Dangerous to the Environment, 21 June 1993.

Council of Europe [CoE]. ETS No. 172. Convention on the Protection of the Environment through Criminal Law, 4 November 1998.

Directive [EU] No. 2008/99/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on the Protection of the Environment through Criminal Law. OJ L 328, 6 December 2008.

Directive [EU] No. 2024/1203 of the European Parliament and the Council on the Protection of the Environment through Criminal Law. OJ L 203, 15 July 2024.

European Commission [EC], *SWD (2023) 695 final: Serbia 2023 report, 8 November 2023*

European Commission [EU]. Commission Staff Working Document: Evaluation of Directive 2008/99/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on the Protection of the Environment through Criminal Law (Environmental Crime Directive). SWD/2020/259 final, 28 October 2020.

Gillett, Matthew. 2017. "Eco-Struggles: Using International Criminal Law to Protect the Environment During and After Non-International Armed Conflict." In *Environmental Protection and Transitions from Conflict to Peace: Clarifying Norms, Principles, and Practices*. eds. Carsten Stahn, Jens Iverson, and Jennifer S. Easterday, 220–254. Oxford: Oxford University Press. DOI: 10.1093/oso/9780198784630.003.0011

International Court of Justice [ICJ], *Certain Activities Carried Out by Nicaragua in the Border Area (Costa Rica v. Nicaragua)*, Judgment of 16 Dec 2015 ICJ 665.

International Court of Justice [ICJ], *Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v. Uruguay)*, Judgment 20 April 2010 ICJ 14.

International Criminal Court (ICC). *Al-Bashir*. ICC-02/05-01/09-94, Second Decision on the Prosecution's Application for a Warrant of Arrest. Pre-Trial Chamber I, 12 July 2010.

Lazić, Dragana, Ž. Miladinović, Bogavac, Vuković, Jelena, Damnjanović, Aleksandar i Slobodan Petrović. 2021. „Krivičnopravna zaštita životne sredine u Republici Srbiji i njeno usklađivanje sa zakonodavstvom Evropske unije.” *Ecologica* 28 (103): 473–480. DOI: 10.18485/ecologica.2021.28.103.19

Minkova, Liana. 2021. "The Fifth International Crime: Reflections on the Definition of 'Ecocide.'" *Journal of Genocide Research* 25 (1): 1–22. DOI: 10.1080/14623528.2021.1964688.

Nyka, Maciej. 2022. "Crime against the natural environment – ecocide – from the perspective of international law." *Eastern European Journal of Transnational Relations* 6: 9–16, DOI: 10.15290/eejtr.2022.06.02.01.

Rome Statute of the International Criminal Court [ICC], adopted 17 July 1998, 2187 UNTS 90.

UN Commission on International Law [ILC], "Report on the Work of the International Law Commission" A/65/10, 29 October 2010.

Stop Ecocide Foundation. 2021. "Independent Expert Panel for the Legal Definition of Ecocide, Commentary and Text." *Stop Ecocide Foundation*. <https://static1.squarespace.com/static/5ca2608ab914493c64ef1f6d/t/60d1e6e604fae2201d03407f/1624368879048/SE+Foundation+Commentary+and+core+text+rev+6.pdf>, last accessed 5 November 2024.

United Nations Conference on Environment and Development [UNCED]. Rio Declaration on Environment and Development. A/CONF.151/26 (Vol. I), 14 June 1992.

United Nations Conference on the Human Environment [UNCHE]. Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment (Stockholm Declaration). A/CONF.48/14/Rev.1, 16 June 1972.

United Nations Economic Commission for Europe [UNECE]. Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters. ECE/CEP/43, 25 June 1998.

United Nations Economic Commission for Europe [UNECE]. Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary Context (Espoo Convention). ECE/MP.EIA/2, 25 February 1991.

Vlada Srbije. *Nacionalna strategija za usklađivanje sa zakonodavstvom Evropske unije*, br. 402-00-25/2018-04, 19. decembar 2019.

Milica Ilić**Institute of European Studies*

CRIMINALISATION OF ECOCIDE IN EUROPEAN UNION LAW

Resume

*The global, pervasive nature of environmental crises and disasters, the escalating numbers of environmental migrants, and growing threats to human health and life have catalyzed the development of green criminology. This branch of criminology examines crimes that damage the environment and destabilize ecosystems, impacting human life and animal and plant species. The evolution of green criminology encompasses diverse approaches, from legal studies on establishing criminal liability for ecocide to sociological analyses of how economic activities impact the environment. Research on ecocide incrimination examines explicitly the relevant provisions of the EU Directive on the Protection of the Environment through Criminal Law. In this context, it explores the theoretical underpinnings of ecocide as a severe environmental offense. A historical review of universal environmental protection instruments further underscores the influence of UN-sponsored legal acts on EU environmental law. The heightened discourse around international criminal instruments directly responds to the intensifying environmental crisis. While national legal systems may impose criminal liability for environmental offenses, such measures are underrepresented at the universal level. Here, international criminal responsibility offers essential guarantees for rights protection. As an EU candidate country, Serbia is obligated to align its regulations with the *acquis communautaire*, including*

* Email address: milica.ilic@ies.rs; ORCID: 0009-0001-9246-3488

EU directives on environmental protection. This harmonization progresses through national strategies, action plans, and other alignment mechanisms, which the European Commission acknowledges as significant steps in Serbia's EU accession journey. The new Directive on Environmental Crimes will likely impact Serbia's domestic law following the full integration of the prior directive. The most important document for the Republic of Serbia in environmental protection is the Green Agenda for the Western Balkans from 2020. The Green Agenda highlights the areas where environmental policy and legislation need improvement, considering the region's specificities and needs to achieve the goals outlined in the European Green Deal. Strengthening oversight of environmental legal protections and enhancing international collaboration against environmental crimes reflect the European community's determined efforts to fulfill the objectives of the European Green Deal. This makes green policy a core component of the European identity and reinforces environmental protection as a shared European priority.

Keywords: *European legislation, Directive on Environmental Crimes, Ecocide, Green criminology, Serbia's EU accession negotiations.*
